

13. Laing, J. H. (2010). Science tourism: exploring the potential for astrobiology funding and outreach. *Evolution and Life: Surviving Catastrophes and Extremes on Earth and Beyond*. Paper presented at Astrobiology Science Conference, April 26-20, 2010, League City, Texas. P. 5047-5048. URL : <https://www.lpi.usra.edu/meetings/abscicon2010/pdf/5047.pdf> (in English)

14. Molokacova, L., & Molokac, S. (2011). Scientific tourism: tourism in science or science in tourism? *Acta Geoturistica*. Vol. 2 (1), 41-45. URL : https://geotur.tuke.sk/pdf/2011/n01/06_Molokacova_v2_n1.pdf (in English)

15. Pichlerová, M. (2010). Scientific Tourism Development in the Slovak Carpathians. *Ecotourism and sustainable development in the Carpathians*. Paper presented at the International Conference, October 10-12, 2010. Carpathian Biosphere Reserve. Rakhiv, Ukraine, 251-254. (in English)

UDC 37:172.4:[001:(045/046)]

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(15\).2019.55-66](https://doi.org/10.35387/od.1(15).2019.55-66)

Jankowska Dorota M. – *Doktor nauk humanistycznych, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie (Poland)*

E-mail: djankowska@aps.edu.pl

EDUKACJA DLA POKOJU – EDUKACJĄ W DIALOGU

Янковська Дорота М. – *доктор гуманітарних наук, Академія педагогіки спеціальної імені Марії Гжегожевської у Варшаві (Республіка Польща)*

E-mail: djankowska@aps.edu.pl

ОСВІТА ДЛЯ МИРУ – ОСВІТА В ДІАЛОЗІ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність порушеної проблеми. Автор звертає увагу на зростання значення освіти для миру у XXI столітті. Доводить, що доцільно освіту для миру розглядати у поєднанні із освітою у діалозі. Для обґрунтування цієї тези було проведено лексичний аналіз термінів «мир» та «діалог». З'ясовано, що категорія миру зустрічається у різних значеннях: мир суспільний (зовнішній та внутрішній, що розглядається з точки зору стану суспільної угоди між членами груп, партій, націй, тобто мирне співжиття, протилежністю якого є війна, конфлікт, смута тощо) та мир індивідуальний (психологічний та духовний спокій, протилежністю якому є внутрішня тривога, страх, дисгармонія, незадоволення). Виокремлено також кілька важливих конотацій - термін діалог: інформаційний діалог, діалог перемовин, діалог, що поглиблює розуміння (герменевтичний) та особистий діалог. Автор показала, що для

кожного із значень, наданих слову «мир», можна вказати відповідний (служить миру) тип діалогу.

У цьому контексті віднайдено загальні сфери освіти для миру та освіти у діалозі. Зокрема, освіта для миру вказує на гуманістичний підтекст цінності миру, багатоаспектність його прояву в житті людей та суспільства. В освітніх взаємостосунках навчання в діалозі передбачає партнерство і виступає проти демонстрації сили. У навчанні на основі діалогу суть освітніх взаємодій полягає у створенні ситуацій, які приведуть учня до діалогу з тими цінностями, які йому подаються. Він не обов'язково мусить їх прийняти, але завжди повинен розуміти їх значення, враховувати, чи служать вони людині та національній культурі, членом якої вона є. Виховання в діалозі розвиває повагу до інших - людей, товариств, культур, відкритості та співпереживання.

Ключові слова: мир суспільний, мир особистий, діалог, освіта для миру, освіта в діалозі.

Yankowska Dorota M. – Doctor of Humanities, Mary Grzegorzewska Academy of Special Pedagogy in Warsaw (Republic of Poland)
E-mail: djankowska@aps.edu.pl

EDUCATION FOR PEACE – EDUCATION IN DIALOGUE

Abstract. *The author draws attention to the growing importance of education for peace in the 21st century. She proves that it is legitimate to consider education for peace in connection with education in dialogue. For the argumentation of this thesis, lexical analysis of the terms «peace» and «dialogue» is made. She points out that the category of peace occurs in different meanings: social peace (external and internal which are viewed in terms of social agreement between members of groups, parties, nations, that is, peaceful coexistence, the opposite of which is a war, conflict, turmoil, etc.) and personal peace (psychological and spiritual peace, the opposite of which is internal anxiety, fear, disharmony, dissatisfaction). In addition, the author has also distinguished several important connotations of the term «dialogue»: information dialogue, negotiation dialogue, dialogue deepening understanding (hermeneutic) and personal dialogue. The author has shown that for each of the meanings given to the word «peace» one can indicate the corresponding (serving peace) type of dialogue. In this context, she has found common fields of education for peace and education in dialogue.*

In particular, education for peace points to the humanistic implication of the peace value, the multifaceted nature of its manifestation in the lives of people and society. In educational relationships, learning in dialogue involves

partnership and opposes demonstration of power. In dialogue-based learning, the essence of educational interactions is to create situations that will lead the student to the dialogue with those values that are conveyed to him/her. He/she does not have to accept them necessarily, but he/she must always understand their meanings, take into account whether they serve the person and national culture of which he/she is a member. Education in dialogue develops respect for others – people, societies, cultures, openness and empathy.

Key words: *social peace, personal peace, dialogue, education for peace, education in dialogue.*

Wstęp. Działania mające na celu zapewnienie jednostkom ludzkim i zbiorowościom społecznym życia w warunkach szeroko rozumianego pokoju, stwarzających szanse na zaspokojenie podstawowej potrzeby jaką jest potrzeba bezpieczeństwa od wieków stanowiły inspirację rozważań filozoficznych, a od czasów nowożytnych – także badań naukowych. Przywołując kontekst historyczny warto zwrócić uwagę, że właściwie od początku problem pokoju i bezpieczeństwa ludzi łączył się z uznaniem faktu ich społecznej natury oraz przekonaniem, że jedynie życie w społeczeństwie zorganizowanym i zarządzanym zgodnie z przynależnymi człowiekowi naturalnymi prawami tworzy szanse ładu, harmonii i pokojowego współistnienia. Jest oczywiste, że kwestie zakresu i kształtu owych «praw obywatelskich», «praw człowieka» stanowiły (i wciąż stanowią) przestrzeń troski, dyskusji, tarć i konfliktów. W wieku XX prawa człowieka zostały ujęte w wielu międzynarodowych dokumentach, umowach i konwencjach, z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka, uchwaloną przez ONZ 10XII 1948 r.

Równoległe do myśli o pokoju jako harmonii społecznej rozwijała się refleksja czyniona z punktu widzenia osoby ludzkiej. Łączyła pokój z duchowym stanem, który nie jest prostym wynikiem psychicznego/psychologicznego poczucia bezpieczeństwa w sytuacji braku zagrożeń, ale poczucia spokoju płynącego ze swoistej wolności czy raczej duchowego uniezależnienia od tychże zagrożeń. Dość wspomnieć stoików, którzy nawoływali do zrozumienia bezsensowności przeciwstawiania się naturalnym porządkom, a w rozumnym zaakceptowaniu i przystosowaniu się do naturalnych praw dostrzegali drogę osiągnięcia cnoty szczęścia, płynącej z osiągnięcia wewnętrznego ładu [2]. Pragnienie pokoju i postrzeganie go jako wartości wyjściowo łączyło się zatem z uznaniem istnienia właściwego dla świata człowieka porządku rzeczy i konstatacją, że pokój ów porządek wyraża [4], a jego trwanie sprzyja realizacji innych wartości moralnych.

Współczesne zabieganie o pokój to nadal działanie na rzecz takiej konstrukcji rzeczywistości społecznej, w której każdy miałby zagwarantowaną realizację praw przynależnych człowiekowi (która też sprzyjałaby odkrywaniu i

rozwijaniu ich w sobie) i mógł realizować swoje człowieczeństwo. Rozumienie pokoju jako tak szeroko ujętej wartości orientuje ku paradygmatom edukacji humanistycznej, daleko wykraczając poza obszar edukacji dla bezpieczeństwa, szczególnie w jej technicznych konotacjach. W moim przekonaniu edukacja do wartości pokoju łączy się też ściśle z pedagogiką dialogu, bowiem, by «dbać o harmonijny i holistyczny rozwój społeczeństw i narodów trzeba wzmocnić dialog i współpracę w obszarach rudymenarnych wartości, istotnych dla kultury pokoju». Stąd też tytuł artykułu, który można zarazem potraktować jako jego wyjściową tezę, przewidującą wzajemność powiązań edukacji dla pokoju z edukacją w dialogu. W odniesieniu do teże tezy postaram się: (1) opisać występujące perspektywy ujmowania pokoju, (2) przedstawić idee edukacji dla pokoju, (3) scharakteryzować typy dialogu edukacyjnego ze wskazaniem ich znaczenia dla pokoju. Mam nadzieję, że poczynione analizy pozwolą mi ustalić relacje jakie zachodzą pomiędzy edukacją dla pokoju a edukacją w dialogu, bo to właśnie stanowi cel artykułu.

Pokój społeczny i spokój/pokój wewnętrzny człowieka. Słowo «pokój» w języku polskim ma wiele znaczeń. W słowniku języka polskiego z roku 2000 przeczytamy (skupiając się na interesującym nas tu kontekście pokoju społecznego i pomijając konotacje myślenia o nim jako o części domu/mieszkania, oddzielonej od innych pomieszczeń i przeznaczonej do wykonywania określonych czynności), że pokój to «1. stan zgody między państwami, narodami, brak wojny, 2. układ przerywający stan wojny między państwami, określający warunki zakończenia wojny; 3. Podniośle: stan spokoju, bez troski, brak kłopotów». W aktualnie funkcjonującym elektronicznym wydaniu *SJP (Słownika Języka Polskiego)* ostatnia konotacja ulega jakby «spłaszczeniu» i w miejsce cytowanego «podniośle» odnajdujemy: «ksiązkowo: stan równowagi psychicznej lub fizycznej spowodowany brakiem trosk, zmartwień; spokój». Pomijając zauważoną różnicę konstatujemy, że termin pokój rozpatrywany bywa albo z perspektywy stanu zgody społecznej między członkami grup, stron, narodów, czyli pokojowego współżycia i wówczas jego przeciwieństwem staje się wojna, konflikt, pożoga, zawierucha etc. (czyli brak pokoju zewnętrznego), rozruchy, zamieszki, destrukcja, dezintegracja etc (brak pokoju wewnętrznego), albo też z perspektywy jednostki – jej stanu duchowego bądź emocjonalnego, wolnego od konfliktów i zaburzeń. Przeciwieństwem pokoju w tym kontekście staje się tu niepokój duchowy/wewnętrzny, lęk, dysharmonia, niezaspokojenie.

Niektórzy badacze postulują wyraźne rozgraniczenie pomiędzy tymi dwoma perspektywami, wskazując, że w przypadku pokoju rozumianego jako subiektywna postawa indywidualna właściwszym jest posługiwanie się określeniem «spokój wewnętrzny». Alicja Żywcok definiując wspomniane terminy zaznacza: «choć semantycznie pokrewne, nie są tożsame i nie

należy ich identyfikować jako leksykalnie jednorodnych». Zgadzając się z odmiennością perspektyw rozpatrywania pokoju z punktu widzenia społecznego a indywidualnego, sądzę, że nie jest zasadnym przyjęcie spokoju wewnętrznego jako wystarczającego do opisu doświadczeń indywidualnych w tym zakresie. Inaczej mówiąc warto obok wewnętrznego spokoju wyróżnić fenomen *wewnętrznego pokoju* ducha, który nie jest tożsamy ze spokojem wewnętrznym. Zauważmy, bowiem, że spokój wewnętrzny bezpośrednio łączy się ze sferą psychiczną człowieka, Opisujący go – zwykle psychologowie, terapeuci, także wychowawcy – identyfikują go jako stan poradzenia sobie z lękami, spokojne podejście do problemów, skutkujące uporządkowaniem i skutecznością działań, podnoszącą pewność siebie. Spokój wewnętrzny jest emocją pozytywną, która wypiera blokującą złość, irytację, czy zdenerwowanie, stąd sprzyja dobrym relacjom, życiu w harmonii z innymi. Natomiast termin «pokój wewnętrzny» (dziś rzadziej, ale wciąż używany) odnosi się do sfery duchowej człowieka. Odnoszą się do niego zwykle filozofowie i mistrzowie życia duchowego, w kontekście osiągnięcia stanu, w którym panuje zgodność wszystkich pragnień i dążeń wokół określonego Dobra. Dojście do niego wymaga nie tylko wypracowania określonych i zorientowanych na Dobre sposobów myślenia i odczuwania, ale także zmiany postępowania, który przekracza psychologiczny egoizm a jednak zapewnia osobiste poczucie szczęścia i spełnienia. Pokój wewnętrzny pozwala bowiem człowiekowi na osiągnięcie harmonii z otaczającym go *universum*.

Śledząc zakresy znaczeń pojęcia pokój wyraźnie widać wielość zachodzących między nimi relacji. Społeczny pokój zewnętrzny i wewnętrzny tworzy szanse zaspokojenia podstawowej potrzeby każdego człowieka - potrzeby bezpieczeństwa. W sytuacji poczucia stałego zagrożenia i niepewności, wojny czy niepokojów społecznych ulega ona deprivacji, a przeciż - w odniesieniu do psychologii humanistycznej A. Maslowa - należy podkreślić, że dopiero zaspokojenie jej na określonym poziomie umożliwia jednostce ludzkiej właściwy rozwój. Kontynuacja tej refleksję rodzi przypuszczenie, że spokój wewnętrzny osiągany jest przez jednostkę w sytuacji zaspokajania jej dalszych potrzeb: miłości i szacunku do siebie i innych, a pokój wewnętrzny - na drodze samorealizacji/samourzeczywistnienia.

Z drugiej strony należy mieć świadomość, że nie są to zależności jednokierunkowe i wyłączne. Bezpieczeństwo społeczne nie warunkuje poczucia pokoju wewnętrznego, tylko mu sprzyja, a wewnętrzny spokój jednostek, żyjących w społeczeństwie i tworzących określone grupy społeczne stanowi ważny czynnik zachowania pokoju społecznego. Tę ideę najpełniej wyraża główne przesłanie włoskiego Projektu Inner Peace : «Aby osiągnąć pokój na świecie, musimy najpierw osiągnąć pokój w sobie» (*Przedsięwzięcie – Projekt Inner Peace*). I wydaje się, że jest to najmocniejszy argument dla

rozwoju edukacji dla pokoju. Potwierdzają to słowa Mahatmy Ghandiego zamieszczone na stronie projektu «Jeśli mamy osiągnąć prawdziwy pokój na świecie musimy zacząć od dzieci» (*Przedsięwzięcie – Projekt Inner Peace*).

Edukacja dla pokoju – ewolucja idei. Wartość pokoju – jako podstawowa dla człowieka – jawia się od zarania dziejów a sam pokój stał się przedmiotem myśli filozoficznej już w starożytności. Problematyka pokoju łączono wówczas z poznawaniem i przestrzeganiem zasad harmonii panujących we wszechświecie i społeczeństwie ludzkim [17, s. 16]. Wielcy filozofowie starożytności głosząc zasady życia zgodnie z naturą wskazywali zarazem na potrzebę takiej organizacji społecznej – państwa, w której panowałyby harmonia i moralny ład i w której obywatele mieliby wyznaczone warunki i możliwości sprawiedliwego i uporządkowanego funkcjonowania. Ład, budowany i zarządzany przez najmądrzejszych miał gwarantować wewnętrzny pokój społeczny. Kwestie pokoju i sposobów jego zapewniania rozwinęła myśl chrześcijańska, ujmując je w nieco innej perspektywie, choć także łączącej się z założeniami istnienia obiektywnego porządku i ładu. Ład ten wszak wynikał wprost z praw Bożych, a pokój odnajdywany był w jego Osobie. Postępowanie według Bożej woli/przykazań miało zapewniać poczucie bezpieczeństwa społecznego, a osobowa bliskość z Bogiem pokój duchowy. Wychowanie dla pokoju łączyło się więc też z wychowaniem religijnym.

Dla rozwoju idei edukacji dla pokoju wiele wniosła myśl nowożytna, którą charakteryzowało skoncentrowanie się na poszukiwaniu takiej organizacji życia społecznego, która miała gwarantować ludziom realizację prawa do godnego życia w warunkach wolności i sprawiedliwości, zapewniając poczucie bezpieczeństwa. Niebagatelną rolę odegrała tu inspiracja Immanuela Kanta. Jego osadzona w tradycji oświeceniowej rozprawa *O wiecznym pokoju. Zarys filozoficzny* nie tylko wskazała na zło kolonializmu jako źródło wojen, ale także przedstawiła projekt rozwiązań pokojowego współistnienia sprawiedliwych państw. Co ważne z punktu widzenia pedagogicznego wiązała idee pokoju z moralnymi powinnościami człowieka, a właśnie przez to – z jego edukacją. Czynienie pokoju można wszak sprowadzić do zrozumienia powinności życia zgodnie z imperatywem kategorycznym w swojej formule: «należy postępować zawsze wedle takich reguł, co do których chcielibyśmy, aby były one stosowane przez każdego i zawsze», bowiem przestrzeganie tego imperatywu wydaje się stanowić gwarant pokoju międzyludzkiego, także międzynarodowego.

Myśl modernistyczna i czasy nowoczesne utrwaliły wiarę w to, że światły człowiek kierując się rozumem będzie zdolny do takiej organizacji życia społecznego, która zagwarantuje pokój i harmonijne współzycie wolnych obywateli (zapewni wewnętrzny pokój społeczny) oraz zapobiegnie niesprawiedliwym wojnom z innymi państwami i podbojom (a więc przyczyni się do pokoju zewnętrznego). W kontekście tej filozofii wyraźniej odsłania się też

druga perspektywa myślenia o pokoju – nie tylko jako pokoju społecznym, warunkującym poczucie bezpieczeństwa, ale także o pokoju jako stanie wewnętrznym jednostki, płynącym z poczucia życia według moralnych zasad, oraz, choć w mniejszym zakresie – pokoju ducha.

W czasach ponowoczesnych obydwie te perspektywy są nadal obecne, a współczesny dyskurs edukacji dla pokoju, wobec coraz wyraźniejszego uświadamiania sobie wartości pokoju, i narastających dla niego zagrożeń, rozwijany jest ze wzrastającą intensywnością. Żyjemy wszak w społeczeństwie ryzyka, w którym: «obchodzenie się z lękiem i niepewnością staje się biograficznie i politycznie podstawową kwalifikacją cywilizacyjną, a kształcenie związanych z tym umiejętności – istotnym zadaniem instytucji pedagogicznych». Stąd dziś edukacja dla pokoju musi rozumiana być znacznie szerzej niż w kategoriach działań zapobiegającym wojnom i zamieszkom społecznym.

Choć – jak to już wyeksponowałam – pokój ceniono od tysięcy lat i wątki wychowawczego orientowania ku niemu nowych pokoleń odnajdziemy w wielu filozoficznych rozprawach, wyraziście pedagogicznie ujęta idea pokoju jako wartości oraz celu i zadań dla edukacji pojawiła się dopiero w drugiej połowie XX wieku, a więc stosunkowo późno. W Polsce szczególnymi inicjatorami dyskursu wychowania/edukacji do/dla pokoju stali się Bogdan Suchodolski i Irena Wojnar, propagatorzy międzynarodowych działań na rzecz pokoju i humanistycznego kierunku rozwoju świata. W jednym ze swoich artykułów Irena Wojnar przywołując słowa Suchodolskiego, konstatuje ich dojmującą aktualność: «Wychowanie dla pokoju polega na takim kształtowaniu świadomości i postawy ludzi, aby mogli oni współdziałać w przewyżnianiu różnych źródeł zagrażających pokojowi, a więc źródeł tkwiących w psychice ludzkiej, w systemach ideologicznych, w rzeczywistości społecznej i politycznej świata, w niesprawiedliwościach i krzywdach, w konfliktach mających swe uzasadnienie rzeczowe». Edukacja dla pokoju staje się coraz istotniejszym zobowiązaniem społecznym o wymiarze globalnym. «W dobie powszechnie odczuwanych, bystro i wnikliwie analizowanych zagrożeń dla świata i ludzi, wychowanie dla pokoju staje się hasłem nie tylko obrony, ale wręcz ocalenia ginącego dziś «ładu w świecie» i «ładu w ludziach». Wysiłki na rzecz wychowania dla pokoju zasługują na aprobatę i wsparcie, miał z pewnością rację Herbert Read, kiedy napisał: «Pokój zstępuje z niebios, z łaską gołębic, ale tylko po to, by zamieszkać w umysłach pogodnych, w sercach, które biją bez trwogi i przymusu». Procesem, który czyni umysły jasnymi a serca wolnymi i otwartymi w moim przekonaniu jest dialog.

Dialog i jego odniesienia do kwestii pokoju. Termin dialog, podobnie jak pokój, to typowy polisem, używany (często nadużywany) w różnych kontekstach, bo też dotyczy wielu wymiarów ludzkiego bytowania: nie tylko

personalnego czy społecznego i instytucjonalnego, także kulturowego czy transcendentalnego. Etymologicznie wywodzi się od greckiego: *dia* + przez + *logos* + słowo; *dilogos* = rozmowa; *dialegein* = rozmawiać, stąd też jego związek z rozmową. Według cytowanego już słownika języka polskiego: «Dialog 1. rozmowa zmierzająca do uzgodnienia stanowisk, poglądów, toczona przez przywódców różnych grup ludzi; rozmowa dwóch osób dotycząca rzeczy istotnych 2. utwór literacki lub filozoficzny w formie rozmowy, nie będący dziełem scenicznym, 3. rozmowa toczona między postaciami filmu, powieści, dramatu lub innego utworu». W języku potocznym więc dialog sprowadzany jest do rozmowy między ludźmi (realnymi bądź fikcyjnymi), prezentującymi określone sposoby ludzkiego myślenia, co zwraca uwagę na w pierwszym rzędzie na jego formę, w tle artykułując poczucie, że nie bez znaczenia pozostaje jego treść (dotyczy rzeczy istotnych społecznie i personalnie) oraz cel jakim jest uzgodnienie stanowisk. Tę właściwość wagi dialogu (który nie jest częścią paplaniny) wzmacniają uściślenia, że «w rozpowszechnianym dziś rozumieniu filozoficznym jest to wzajemna prezentacja poglądów i postaw, w której uczestnikom zależy przede wszystkim na wytworzeniu wspólnotowej więzi (w odróżnieniu od dyskusji, która ma określony przedmiot, przebieg i odmienny cel». Dialog też nie jest kłótnią, której uczestnicy nie słuchają się wzajemnie, tylko siłą chcą wymóc posłuszeństwo dla swojego stanowiska, zniszczyć przeciwnika.

Dialog dokonuje się więc w przestrzeni rozmowy, ale takiej, w której dojdzie do spotkania dwóch racji (*di* – oznacza dwa), a więc dwóch ludzkich (jednostkowych, grupowych) spojrzeń/stanowisk, pod warunkiem, że spotkanie to zainicjuje proces wspólnego poszukiwania wartości, wypływającego z woli (po)rozumienia jego uczestników. Dialog wyzwala twórczy niepokój, bo zmusza swoich uczestników do weryfikacji prezentowanych poglądów, konfrontacji i gotowości refleksyjnego przyjęcia krytyki drugiej strony. *Dialog to nie synkretyzm, lecz spotkanie i rozmowa dwóch tożsamości*, to szczególna komunikacja, która zachodzi w warunkach dostrzeżenia, że inni postrzegają rzeczy inaczej, żyją w innych światach społecznych, kulturowych, a przecież zawsze bez względu kim są i kogo reprezentują w dialogu pozostają partnerami.

Konkludując czym jest dialog możemy więc uznać, że dialog to proces szczególnego typu rozmowy, dokonujący się podczas wyzwalającego ruch myśli spotkania tak «twarzą w twarz» z rozmówcą (występującego prywatnie bądź w roli reprezentanta określonej grupy, narodu), jak też «rozmowy» z symbolicznym przekazem drugiego człowieka, wyrażonego jego dziełem (np. dialog ze sztuką). Prowadzi do pogłębienia rozumienia kwestii stanowiącej przedmiot rozmowy, a także do zbliżenia rozmówców (w dialogu odkrywamy, iż mimo różnic wiele nas łączy). Jest komunikacją językową, toteż jego warunkiem

wstępny jest wspólnota języka/znaków - zrozumiałych dla stron, a także wyjściowa znajomość tradycji/kultury rozmówców, na poziomie umożliwiającym interpretację ich przekazów. Co szczególnie ważne, a na co zwrócili uwagę filozofowie dialogu, będąc rozmową wymaga spojrzenia «w duchową całość» rozmówcy, co jest możliwe w sytuacji otwartości i szczerości, odwagi i pokory, intelektualnej ciekawości i krytyczności, poświęcenia uwagi i skupienia, wzajemnego szacunku. Dialog łączy ludzi, wzmacnia i buduje wspólnoty, tworzy szanse porozumienia i współdziałania, pomaga w bliskości z innymi poznawać siebie, czyni pokój.

Rozwijając ten wylaniający się wątek relacji pomiędzy dialogiem a pokojem można by wskazać, że dialog funkcjonuje tu w kategorii optymalnej drogi (metody) dochodzenia do stanu pokoju, zbudowanej na wspólnej podstawie humanistycznych założeń, dotyczących ludzkiej godności, wolności, równości i braterstwa. To co im różne, ale nie sprzeczne tylko dopełniające się, to łączenie pokoju z homeostatycznym stanem równowagi, dialogu zaś – z różnicą, konfrontacją. Metaforycznie rzecz ujmując pokój to stan, w którym dzięki dialogowi możliwe jest trwanie równouprawnionej różnorodności bez wrogości, konfliktów i rozłamów. Dialog to twórcze przekształcanie niepokojów, konfliktów i spięć krzyżujących się racji w rozwój społecznego uniwersum, stabilizowanego fundamentami humanistycznych wartości.

Istnieje wiele odmian dialogu. Do klasycznych typologii należą zaproponowane przez Janusza Tarnowskiego, Joannę Rutkowiak, czy Tadeusza Gadacza. Niejako w odniesieniu do nich oraz w kontekście refleksji płynących z własnych studiów i badań dialogu dostrzegam następujące ich typy: dialog informacyjny – będący rozmową nakierowaną na wydobywanie wiedzy/prawdy o otaczającej nas rzeczywistości przyrodniczej i społecznej. Sprzyja procesom poznawczym uczestników oraz – poprzez tworzenie bezpiecznego, opartego na zaufaniu klimatu – ich emocjonalno-społecznemu rozwojowi; dialog społeczny (w skali mikro: negocjacyjny, w skali makro: dialog debatujących społeczeństw); dialog pogłębiający rozumienie (hermeneutyczny; dialog egzystencjalny (personalny).

Zauważmy, że każdy z wymienionych rodzajów dialogu pozostaje w związku z urzeczywistnianiem pokoju. Dialog informacyjny sprzyja osiągnięciu spokoju wewnętrznego. Dialog społeczny negocjacyjny - służy pokojowi społecznemu wewnętrznemu, podobnie dialog debatujący społeczeństw, a w skali szerszej także zapewnia pokój społeczny zewnętrzny. Dialog hermeneutyczny budując świadomość więzi kulturowych wspólnot - może rozwijać społeczny pokój wewnętrzny i wzmacniać indywidualny spokój wewnętrzny. Dialog egzystencjalny - prowadzi do wewnętrznego pokoju ducha.

Podkreślmy też, że niemożliwe jest osiągnięcie pokoju bez dialogu, ale i vice versa – niepodobna myśleć o dialogu bez zaistnienia warunków

wyjściowych: woli partnerskiego porozumienia i ducha pokoju.

Edukacja w dialogu drogą budowania pokoju. Zastanawiając się nad relacjami łączącymi edukację dla pokoju z edukacją w dialogu warto jeszcze raz podkreślić łączność ich aksjologicznych podstaw. Obydwa kierunki postrzegają człowieka jako niezależne indywiduum i przyznają mu pełnię jego ludzkich praw (godności, wolności, równości, braterstwa). Urzeczywistnianie się człowieczeństwa rozumiane jest przez ich przedstawicieli jako dokonujące się «w» i «poprzez» podmiotowe relacje z innymi, w postawach partycypacji społecznej, wynikających z troski o innych i dostrzeganiu wagi wspólnotowego życia. Społeczeństwa rozpatrywane są jako komunikujące się zbiorowości, predystynowane do pokojowego i dialogowego rozwiązywania swoich problemów, zdolne do komunikacji pomiędzy swoimi członkami i pomiędzy innymi wspólnotami.

W edukacji opartej o dialog istotą oddziaływań wychowawczych staje się kreowanie sytuacji, które skłonią wychowanka do dialogu z docierającymi doń/prezentowanymi mu porządkami wartości – niekoniecznie by je miał przyjąć, ale zawsze by lepiej poznał ich sens, rozpatrzył czy służą one człowiekowi i wspólnocie (społecznej, narodowej, kulturowej), której jest członkiem. Edukacja dla pokoju wskazuje na humanistyczny wydzźwięk wartości pokoju, na wielowymiarowość jej występowania w życiu jednostek i społeczeństw. Zwraca uwagę na potrzeby ludzi (grup i jednostek) oraz konieczność poszukiwań optymalnych i bezkonfliktowych środków i sposobów ich zaspokajania. Wskazuje na potrzebę uwzględniania wartości pokoju w ocenach dokonywanych wyborów.

Edukacja w dialogu dokonuje się w warunkach wolności, gdyż jedyny przymus o jakim można w jej kontekście mówić to przymus «odnoszenia się» się do napotykanych przez wychowanka wartości, a więc trud zajmowania stanowiska, zaangażowania się w dialog. Czyni wychowanków refleksyjnymi i krytycznymi a zarazem odpowiedzialnymi «za siebie w świecie» (za «ja» w relacji z «Ty»). W relacjach wychowawczych zakłada partnerstwo i przeciwstawia się demonstrowania władzy, wywierania zniewalającego przymusu. Edukacja dla pokoju – podobnie. Wielu jej rzeczników – wraz z jedną z pionierek Marią Montessori na czele – wskazuje, że zmuszanie dzieci do uległego posłuszeństwa rozwija egoizm, a zarazem skłonność do uległości oraz niezdolność do kierowania się własną wolą i rozsądkiem. Zniewalająca dominacja wychowawcza buduje «nieudanych ludzi», uczestników przyszłych wojen [21]. Gdy tymczasem: «Tylko silna osobowość, znająca swoją godność, będzie zdolna w duchu dialogu i tolerancji dla innych tworzyć jedność i harmonię w świecie» [21, c. 174].

Edukacja w dialogu rozwija szacunek dla innych - ludzi, społeczeństw, kultur, otwartość oraz empatię. Edukacji dla pokoju kiedy stawia cele

przeciwdziałania postawom autorytarnym, fanatycznym, eksploatorskim, chodzi o to samo. Wskazując potrzebę walki z uprzedzeniami i dyskredytowania dyspozycji psychicznych, które zwiększają ryzyko konfliktów społecznych (takie jak chciwość, zazdrość, zawiść, nienawiść, afektywną impulsywność) – odwołuje się do dialogu i jego wychowawczego potencjału.

Między edukacją w dialogu a edukacją dla pokoju zachodzi więc łączność i teza, że edukację w dialogu można rozpatrywać jako drogę budowania pokoju (czy szeroko rozumianą metodę pracy edukacji dla pokoju) - jest uzasadnioną.

Bibliografia

1. Arystoteles (1982). *Etyka nikomachejska*. Warszawa: PWN.
2. Aurelisz, M. (1984). *Rozmyślenia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
3. Beck, U. (2002). Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe «Scholar».
4. Encyklopedia socjologii (2000). T.3 O-R. Warszawa: Oficyna Naukowa.
5. Gadacz, T. (2015). Pięć koncepcji dialogu. *Kwartalnik Pedagogiczny*. № 2 (236), s. 75-91.
6. Gajdamowicz, H. (1997). *Pedagogika pokoju – refleksje aksjologiczno-metodologiczne*. Biuletyn Centrum Badań nad Pokojem Uniwersytetu Łódzkiego. (2). S. 81-90.
7. Jankowska D. (2015). *Pedagogiczna interpretacja dialogu*. Meritum. № 2 (37). S. 2-9.
8. Jankowska D., 2017 *Emancypacyjny potencjał dialogu/kształcenia akademickiego współczesnych uczelni*, [w:] D. Jankowska (red.). *Pedagogika dialogu. Emancypacyjny potencjał dialogu*. Warszawa: Wydawnictwo APS. S. 80-95.
9. Jankowska D. (2018). *Dialog mimo wszystko*. Studia z Teorii Wychowania. S. 61-78.
10. Kaczyński, K. (2000). *Paweł VI a pokój*. *Seminare*. №16. S. 549-562.
11. Kopaliński, W. (1988) *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
12. Mayor, F. (2001) *Przyszłość świata*, Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych, Warszawa.
13. Maslow, A. (2016). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
14. Miksza, M. (2016) *Koncepcja pokoju i wychowania dla pokoju w poglądach Marii Montessori*, [w:] M. Miksza (red.). *Wychowanie dla pokoju w*

pedagogice Marii Montessori. Łódź: Wydawnictwo Palatum.

15. Platon, (1958). *Państwo z dodaniem siedmiu ksiąg praw*. T. 1-2, Warszawa: PWN.

16. *Populamy słownik języka polskiego* (2000). Red. B. Dunaj. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.

17. Rosa, R. (2006). *Filozofia i edukacja do bezpieczeństwa i pokoju. Tradycja i współczesność*, [w:] W. Leżańska, T. Jałmużyna (red.). *Pokój jako przedmiot badań społecznych i pedagogicznych*. Łódź: WSI.

18. Rutkowiak, J. (1992). *O dialogu edukacyjnym. Rusztowanie kategorialne*, [w:] J. Rutkowiak (red.). *Pytanie, dialog, wychowanie*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.

19. Seneka (1987). *O życiu szczęśliwym*. Teksty filozoficzne, red. M. Łojek. Warszawa. WsiP.

20. Szarota, Z. (2016). *Edukacja dla pokoju – wybrane aspekty*. F. Medero, J. Maćkiewicz, Z. Szarota. *Kultura pokoju – trójgłos edukacyjny*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

21. Surma, B. (2014). *Edukacja i pokój w koncepcji pedagogicznej Marii Montessori w kontekście wychowania do demokracji*, [w:] R. Nowakowska-Siuta (red.), *Edukacja alternatywna na rzecz demokratyzacji procesu kształcenia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

22. Świątek-Ochman, M. *Dialog filozoficzny między judaizmem a chrześcijaństwem w XX wieku*.

23. Andre Neher (1914 – 1988). *Filozofia dialogu* (2003). T. 1 UAM, Poznań.

24. Tarnowski, J. (1983). *Jak wychowywać*, Warszawa: Wydawnictwo ATK.

25. UNESCO (2002). *The culture of peace*, Wydawnictwo UNICEF, Paryż.

26. Wojnar, I. (2000) *Kształtowanie kultury pokoju – zobowiązaniem edukacyjnym na XXI wiek. Humanistyczne intencje edukacji*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «Żak».

27. Żarecka, M. (1997). *Dialog*. J. Herbut (red.), *Leksykon filozofii klasycznej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 114-115.

28. Żywczok, A. (2012). *Spokój wewnętrzny wyznacznik bezpieczeństwa zbiorowego*. *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych*. №4. S. 171-188.

29. Wojnar, I. *Aktualność idei wychowania dla pokoju*, w: «Humanizm. Racjonalizm. Świeckość»: <http://www.kulturaswiecka.pl/node/979> [10.05. 2019].